

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**Формування та використання фінансових ресурсів
Пенсійного фонду України**

Студента 2 курсу, 7м групи,
спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціалізації «Страхування»

Василинича Сергія
Сергійовича

Науковий керівник
к.е.н., доцент

Савченко Наталія
Григорівна

Гарант освітньої програми
д.е.н., професор

Волосович Світлана
Василівна

Завідувач кафедри фінансів
д.е.н., професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Чугунов Ігор
Якович

Київ 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	6
1.1. Сутність і роль державного пенсійного забезпечення в системі соціального захисту населення	6
1.2. Джерела формування і напрями використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України	13
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ	17
2.1. Особливості планування бюджету Пенсійного фонду України	17
2.2. Аналіз доходів і видатків Пенсійного фонду України	21
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	32
3.1. Світовий досвід фінансового забезпечення пенсійних систем	32
3.2. Розвиток системи формування та використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України	39
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50
ДОДАТКИ	57

ВСТУП

Актуальність теми. Посилення соціальної спрямованості ринкових перетворень вимагає, щоб соціально-економічна політика та діяльність держави щодо її реалізації були направлені на досягнення європейських стандартів якості життя. Це передбачає формування ефективної системи соціального захисту населення в цілому, і системи пенсійного забезпечення, зокрема. В даному аспекті ефективність функціонування пенсійної системи та її реформування стають важливою умовою суспільного розвитку і соціальних перетворень.

Проведення пенсійної реформи потребує вирішення багатьох проблем, серед яких слід виокремити такі: низьку частку заробітної плати у валовому внутрішньому продукті (ВВП); недостатній для якісного життя розмір пенсій багатьох категорій пенсіонерів; невідповідність системи управління пенсійними ресурсами принципам соціального партнерства; недосконалість законодавчої бази.

Фінансово-економічні засади соціальної проблематики у цілому та пенсійної, зокрема, розкрито в наукових працях вітчизняних вчених-економістів: Е. Лібанової, В. Новикова, В. Опаріна, І. Сироти, В. Федосова, І. Чугунова, М. Шавариної, С. Юрія, В. Яценка, а також зарубіжних науковців: М. Вінера, К. Еклунда, Л. Ерхарда, Дж. Стігліца, Г. Мак Таггарта, С. Фішера, А. Шюллера, Л. Якобсона та ін.

Разом з тим, низка проблем у сфері державного пенсійного забезпечення залишається не вирішеними. Зокрема, потребують подальшого вивчення теоретико-методологічні засади розвитку фінансових відносин у даній сфері. Системної оцінки та узагальнення вимагає діяльність Пенсійного фонду України в частині формування його доходів та цільового використання фінансових ресурсів у контексті процесів формування трирівневої пенсійної системи в Україні. Недостатня прозорість державної фінансової політики щодо пенсійного забезпечення, обмеженість і недосконалість фінансової статистики ускладнюють дослідження. Наявність

цих та інших складних і нерозв'язаних питань, а також важливе соціально-економічне значення пенсійної системи обумовили вибір теми випускної кваліфікаційної роботи та її актуальність.

Метою даної роботи є обґрунтування теоретичних та практичних засад державного пенсійного забезпечення, а також розробка на цій основі рекомендацій з питань удосконалення та розвитку формування та використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України.

Відповідно до поставленої мети у роботі передбачено вирішити такі завдання:

- розкрити економічний зміст, необхідність державного пенсійного забезпечення та з'ясувати його роль і місце в системі соціального захисту населення;
- визначити особливості планування бюджету Пенсійного фонду України;
- проаналізувати сучасні світові тенденції розвитку пенсійних систем та особливості базових моделей його організації, їх специфіку та можливості використання в Україні;
- проаналізувати стан формування і використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України та визначити фактори, які впливають на його фінансовий стан;
- обґрунтувати напрями розвитку системи формування та використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України;

Об'єктом дослідження виступає система державного пенсійного забезпечення.

Предметом дослідження є фінансові відносини, які виникають в процесі формування і використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду.

Основу роботи становить сукупність загальнонаукових та спеціальних прийомів і методів дослідження. Зокрема, у першому розділі застосовано діалектичні та формально-логічні, системні та структурні методи, історичні підходи, що сприяло реалізації концептуальної єдності дослідження. В

другому – економіко-статистичні методи дослідження, аналіз і синтез, узагальнення, індукцію і дедукцію, порівняння, зокрема, групування, відносні величини та графічні прийоми. У третьому розділі використано спеціальні прийоми, логічні підходи.

При написанні кваліфікаційної роботи використовувалися законодавчо-нормативні документи з питань пенсійного забезпечення, наукова, періодична література, монографії вітчизняних науковців, офіційні звітні дані про формування і використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України.

Структура та обсяг роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (52 джерела) та додатків.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані в дослідженні пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення системи формування і використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях та практичній роботі органів Пенсійного фонду.

За результатами виконання випускної кваліфікаційної роботи опубліковану 1 статтю: Формування та використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України // 36. наук. ст. студ. - К.: Київ. нац. торг-ек. ун-т, 2020. Обсяг статті становить: 0,3 д.а.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1. Сутність і роль державного пенсійного забезпечення в системі соціального захисту населення

Пенсійне забезпечення є важливою складовою соціально-економічної стратегії держави, тому його удосконалення – необхідна умова створення ефективної системи соціального захисту непрацездатної частини населення. Пенсійне забезпечення має діяти як за принципами соціальної справедливості, так і за страховими принципами.

Традиційно пенсія (від латинського слова "*pensio*" – *платіж*) – це регулярні грошові виплати як форма матеріального забезпечення непрацездатних. Пенсії – регулярні грошові виплати з державних, громадських чи приватних фондів соціального забезпечення або страхування особам похилого віку, інвалідам, утриманцям і сиротам, а також заслуженим та привілейованим особам [35].

Пенсії розглядаються як один з шляхів (способів) матеріального забезпечення непрацездатних громадян за рахунок суспільних фондів споживання, при якому повинна враховуватись їх суспільно-корисна праця, встановлюватись єдність умов і норм пенсійного забезпечення всіх категорій працюючих.

При цьому, встановлюється гарантія соціальної захищеності пенсіонерів шляхом встановлення пенсій на рівні, орієнтованому на прожитковий мінімум, а також регулярного перегляду їх розмірів у зв'язку із збільшенням розміру мінімального споживчого бюджету і підвищенням ефективності економіки країни.

Із прийняттям Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [27] дещо змінились акценти в розумінні поняття, змісту та ознак пенсій.

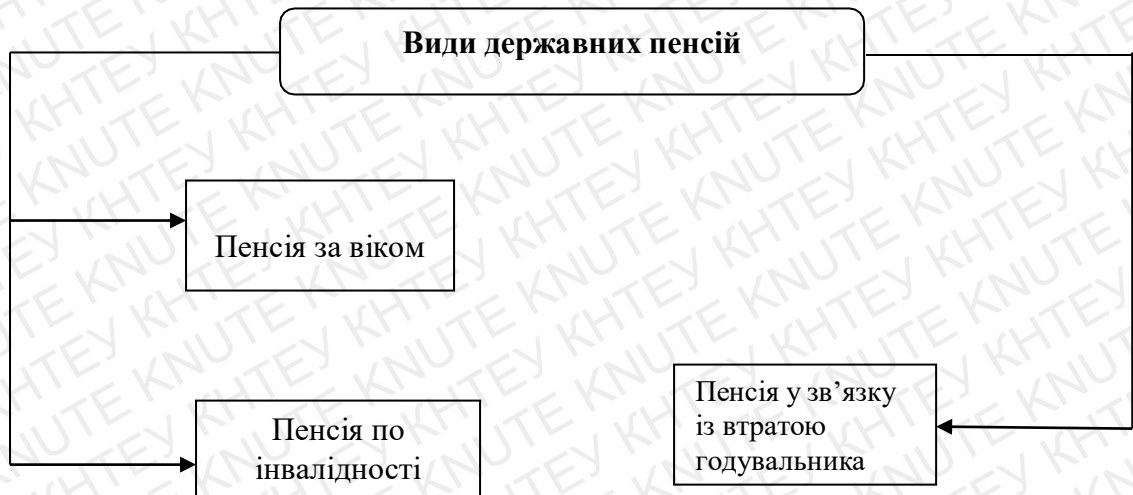
Головним серед них є визначення страхового характеру більшості пенсій, встановлення залежності їх призначення та отримання від факту участі громадян в системі соціального страхування, від тривалості страхового стажу та сум страхових внесків.

Згідно із ст. 1 вищезгаданого Закону під пенсією розуміють щомісячну пенсійну виплату в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого законодавством пенсійного віку чи визнання її інвалідом, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених законодавством. Крім того, згідно з ст.4 даного закону пенсії разом з довічними пенсіями та одноразовими виплатами відносяться до категорії пенсійних виплат системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування [27].

Крім того, якщо пенсії є страховими виплатами, – це не означає, що вони мають сплачуватись виключно за рахунок коштів солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Вони можуть сплачуватись також за рахунок коштів накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а також за рахунок коштів недержавного добровільного пенсійного страхування [19].

Враховуючи вищезазначене, під пенсійним забезпеченням слід розуміти вид соціального забезпечення населення, який пов'язаний з виплатою щомісячних і, як правило, довічних грошових виплат – пенсій – непрацездатним громадянам в зв'язку з настанням певних найбільш несприятливих соціальних обставин – старості, інвалідності, втрати годувальника та інших, передбачених чинним законодавством.

Наразі Пенсійний фонд України фінансує три види державних пенсій громадянам України (рис.1.1.).

Джерело: Складено автором за даними: Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003р. №1058-IV. [27]

На наш погляд, для характеристики пенсійного забезпечення, пенсій, визначення їх поняття, відмітних ознак слід врахувати наступні моменти.

По-перше, видом соціального забезпечення має виступати пенсійне забезпечення, а не пенсія, адже пенсія – це лише певне матеріальне благо, яке надається непрацездатним громадянам в межах пенсійного забезпечення.

Змістом пенсійного забезпечення є надання непрацездатним громадянам грошових виплат – пенсій. При цьому, терміни «пенсійне забезпечення» і «пенсія» мають співвідноситись як філософські категорії «форма» й «зміст».

По-друге, пенсійне забезпечення виступає одним з основних видів соціального захисту непрацездатних громадян, єдиним або головним джерелом засобів для їх існування. Хоча для працюючих пенсіонерів, які отримують грошове забезпечення у вигляді заробітної плати, іншого доходу, пенсійне забезпечення може бути додатковим джерелом засобів до існування.

Виключна важливість пенсійного забезпечення для забезпечення непрацездатних громадян підкріплюється такими обставинами: пенсії призначаються тоді, коли непрацездатні громадяни опинились в найбільш складних соціальних обставинах і найбільше потребують допомоги від

держави, суспільства (старість, інвалідність, втрата годувальника та ін.). В усіх інших випадках можуть сплачуватись інші види соціальних виплат – допомоги (трудові, сімейні, соціальні) або компенсації.

Вони дійсно є єдиним або основним джерелом засобів для існування пенсіонерів, які на момент виходу на пенсію або протягом певного часу після нього набувають часткової або повної непрацездатності. Зрозуміло, що до пенсій додатково можуть сплачуватись й інші соціальні виплати – допомоги, надбавки, доплати, матеріальна допомога, компенсації. Розміри пенсій перевищують розміри інших соціальних виплат і, як правило, залежать від тривалості трудового (страхового) стажу та розміру заробітків пенсіонера протягом його попередньої трудової діяльності.

По-третє, на відміну від інших видів грошового забезпечення пенсійне забезпечення має регулярний характер, тобто сплачується щомісячно. Інші види грошового забезпечення – допомоги, компенсації – можуть мати щомісячний, регулярний (однак, не щомісячний) або одноразовий характер сплати. Крім того, пенсії сплачуються протягом тривалого терміну або, навіть, довічно. Так, зокрема, довічний характер мають пенсії за віком, пенсії за вислугою років, а за певних обставин – й пенсії з інвалідності та пенсії в разі втрати годувальника (ст. ст. 34, 38 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування») [27].

По-четверте, пенсійне забезпечення непрацездатних громадян передбачає, як правило, виплату лише однієї пенсії, серед тих на які мають право непрацездатні громадяни. Виключенням з цього правила є призначення окремим категоріям непрацездатних громадян, окрім основної, ще й додаткової пенсії (громадяни, постраждалі внаслідок Чорнобильської катастрофи). Однак, це не виключає можливість отримання інших видів матеріального забезпечення та обслуговування.

Слід зазначити, що із запровадженням системи недержавного пенсійного страхування громадяни України зможуть отримувати, крім

основної державної пенсії із системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, ще й додаткову пенсію.

По-п'яте, достатній рівень пенсійного забезпечення є одним з мінімальних державних соціальних стандартів, який забезпечується за рахунок коштів системи загальнообов'язкового державного пенсійного та соціального страхування, а також за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів. В подальшому, становлення й розвиток системи пенсійного забезпечення громадян неможливе без продовження реформи пенсійного забезпечення й впровадження всіх рівнів пенсійного страхування.

В контексті даного дослідження, цікавим є співставлення термінів «пенсійне забезпечення» та «пенсійне страхування». Як відомо, пенсійне страхування є одним з видів соціального страхування. При цьому, виходячи із змісту ст. 25 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та ст.1 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, під пенсійним страхуванням слід розуміти систему матеріального забезпечення непрацездатних громадян пенсіями, допомогами, іншими видами забезпечення та обслуговування в разі настання страхових випадків, передбачених законодавством (старість, інвалідність, втрата годувальника та ін.), за рахунок страхових внесків до пенсійних та соціальних фондів [22; 27].

Щодо здійснення класифікації видів пенсійного страхування, то доцільно її проводити за відповідними критеріями (табл. 1.1.).

Слід відмітити, що терміни «пенсійне забезпечення» та «пенсійне страхування» не є тотожними. Їх відмінність полягає в наступному :

- по-перше, пенсійне забезпечення уявляє собою вид соціального забезпечення, змістом якого є виплата щомісячних грошових виплат – пенсій, а пенсійне страхування являє собою форму (спосіб) соціального забезпечення, який передбачає акумуляцію та перерозподіл страхових внесків до пенсійних страхових фондів;

Класифікація видів пенсійного страхування

№ п/п	Критерії класифікації видів пенсійного страхування	Види пенсійного страхування
1	В залежності від участі в пенсійному страхуванні держави та гарантуванні страхових виплат за рахунок державних коштів	<ul style="list-style-type: none"> - державне пенсійне страхування - недержавне пенсійне страхування
2	За характером участі в пенсійному страхуванні	<ul style="list-style-type: none"> - загальнообов'язкове пенсійне страхування - добровільне пенсійне страхування
3	В залежності від принципу організації та здійснення пенсійного страхування	<ul style="list-style-type: none"> - пенсійне страхування за солідарною системою - пенсійне страхування за накопичувальною системою

Джерело: Складено автором за даними: Філоненко О.А. Механізми державного регулювання пенсійної системи в Україні / О. А. Філоненко // Вісник Академії митної служби України. Серія : Державне управління. - 2014. - № 2. - С. 114–119.

- по-друге, не можна вважати, що пенсійне забезпечення здійснюється виключно шляхом участі в пенсійному страхуванні, а пенсійне страхування передбачає виплату застрахованим громадянам лише пенсій. Пенсійне забезпечення передбачає виплату непрацездатним громадянам пенсій (за віком, за вислугою років, з інвалідності, в разі втрати годувальника та інших), а пенсійне страхування передбачає виплату застрахованим особам не тільки пенсій, а й деяких допомог, а також надання оплачуваних послуг;

- по-третє, пенсії сплачуються застрахованим особам не лише за рахунок коштів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а й за рахунок коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, та коштів інших соціальних фондів, а також за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів. Виходячи з вищезазначеного, слід виділити наступні види пенсій: страхові трудові пенсії, нестрахові трудові пенсії, додаткові пенсії.

При цьому, до страхових трудових пенсій слід віднести ті виплати, які здійснюються особам, застрахованим в системі соціального страхування, за наявності достатнього страхового стажу при настанні одного із страхових випадків, передбачених законодавством і договором про страхування. До них слід віднести: пенсію за віком; пенсію з інвалідності; пенсії в разі втрати годувальника. Трудовими ці пенсії є тому, що їх призначення залежить від попередньої трудової або суспільнокорисної діяльності майбутніх пенсіонерів (тривалість загального та спеціального трудового стажу; трудове каліцтво, професійне захворювання, пов'язані з виконанням трудових або службових обов'язків тощо) і встановлюється у розмірах, що залежать від розміру винагороди за працю та тривалості трудового (страхового) стажу пенсіонерів.

Слід зазначити, що пенсію не можна розглядати як абсолютно безеквівалентну виплату, при цьому вона, зрозуміло, і не є винагородою (компенсацією) за минулу працю. Але рівень оплати праці впливає на розмір пенсії. Таким чином, пенсія залежить насамперед від трудового внеску працівників. В Україні система пенсійного забезпечення передбачає саме такий зв'язок. Пенсія залежить від страхового стажу (трудового) та заробітної плати (доходу), що дає підставу вважати її стимулюючим фактором для ефективної трудової діяльності у працездатному віці.

Пенсійне страхування, безумовно, виступає стимулом трудової активності населення. Враховуючи міжнародні тенденції розвитку

пенсійного страхування та намагання України стати повноправним членом європейської спільноти, необхідно приділити більше уваги вивченню механізму формування пенсійного страхування в Україні та, зокрема порядку формування і використання коштів в системі державного пенсійного страхування. Це питання буде досліджено нами в наступному параграфі.

1.2. Джерела формування і напрями використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України

Функції акумуляції внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, виплату пенсій, інших соціальних виплат, а також контроль за цими процесами в нашій державі покладено на Пенсійний фонд України.

Державний Пенсійний фонд України був створений у 1991 році. Кошти цього фонду не входять до Державного бюджету, витрачаються відповідно до цільового призначення і не можуть бути використані на інші цілі, крім виплати пенсій і допомоги.

З 1 січня 2004 року в Україні запроваджено реформовану солідарну пенсійну систему та добровільну накопичувальну систему через недержавне пенсійне забезпечення. Базовими законами, які регулюють відносини у сфері пенсійного забезпечення є Закон України від 09.07.2003 р. № 1058–IV “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування”[27] та Закон України від 09.07.2003 р. № 1057–IV “Про недержавне пенсійне забезпечення”[33].

Законодавством передбачено впровадження трирівневої пенсійної системи, яка розширить можливості для підвищення добробуту громадян та економічного зростання в Україні.

Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах солідарності, субсидування і здійснення виплати пенсій та надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах накопичення коштів у Накопичувальному фонді, які обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках застрахованих осіб.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об’єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат, що буде доповненням до пенсійних виплат з I та II рівнів.

Перший та другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов’язкового державного пенсійного страхування. Другий та третій рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення.

Громадяни України можуть бути учасниками та отримувати пенсійні виплати одночасно з різних рівнів системи пенсійного забезпечення в Україні. Обов’язковість участі або обмеження щодо участі громадян у відповідних рівнях системи пенсійного забезпечення в Україні та отримання пенсійних виплат встановлюються законами з питань пенсійного забезпечення.

Міністерство соціальної політики України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері пенсійного забезпечення.

Управління фінансами загальнообов’язкового державного пенсійного страхування здійснює Пенсійний фонд України.

Пенсійний фонд є органом, який здійснює керівництво та управління солідарною системою, провадить збір, акумуляцію та облік страхових внесків, призначає пенсії, забезпечує своєчасне і в повному обсязі фінансування та виплату пенсій, допомоги на поховання, здійснює контроль за цільовим використанням коштів Пенсійного фонду.

Пенсійний фонд є самоврядною неприбутковою організацією і здійснює свою діяльність на підставі статуту, який затверджується його правлінням.

Джерелами формування коштів бюджету Пенсійного фонду є [27]:

- страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;
- інвестиційний дохід, який отримується від інвестування резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах;
- кошти державного бюджету та цільових фондів, що перераховуються до Пенсійного фонду у випадках, передбачених законодавством;
- суми від фінансових санкцій, застосованих відповідно до законодавства до юридичних та фізичних осіб за порушення встановленого порядку нарахування, обчислення і сплати страхових внесків та використання коштів Пенсійного фонду, а також суми адміністративних стягнень, накладених на посадових осіб та громадян за ці порушення;
- благодійні внески юридичних та фізичних осіб;
- добровільні внески;
- інші надходження відповідно до законодавства.

Кошти Пенсійного фонду не підлягають оподаткуванню.

Слід відмітити, що на сучасному етапі серед задекларованих джерел надходження відсутні доходи від ведення інвестиційної діяльності Пенсійним фондом, оскільки Пенсійний фонд не проводить інвестиційну політику, зважаючи на не розвиненість фінансового ринку в Україні та відсутність тимчасово вільних фінансових ресурсів фонду, враховуючи його дефіцитність.

Зазначимо, що кошти бюджету Пенсійного фонду використовуються на [27]:

- виплату пенсій;
- надання соціальних послуг;

- фінансування адміністративних витрат, пов'язаних з виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду;
- оплату послуг з виплати та доставки пенсій;
- формування резерву коштів Пенсійного фонду.

З метою забезпечення фінансової стабільності Пенсійного фонду формується резерв коштів Пенсійного фонду.

Резерв коштів Пенсійного фонду складається з резерву коштів для поточних потреб та резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах.

Резерв коштів для поточних потреб формується з метою забезпечення своєчасного та в повному обсязі фінансування виплати пенсій і надання соціальних послуг у сумі, що дорівнює місячній потребі на зазначені цілі згідно з бюджетом Пенсійного фонду на відповідний рік та затверджується в його складі.

Після забезпечення виплати пенсій та надання соціальних послуг і створення резерву коштів для поточних потреб надлишкові кошти Пенсійного фонду зараховуються до резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах, який може виникнути у зв'язку із зміною демографічної ситуації в Україні. Розмір резерву коштів для покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду в майбутніх періодах визначається за результатами щорічних актуарних розрахунків.

Слід відмітити, що в умовах модернізації пенсійної системи важливого значення набувають сучасні засоби і методи ефективного управління та контролю за діяльністю Пенсійного фонду. Особливо важливим питанням в сучасних умовах є забезпечення фінансової збалансованості бюджету Пенсійного фонду України.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

2.1. Особливості планування бюджету Пенсійного фонду України

Бюджет Пенсійного фонду – план утворення і використання цільового страхового фонду, що формується за рахунок страхових внесків до солідарної системи та надходжень з інших джерел [27].

Бюджетна система Пенсійного фонду складається з бюджетів головних управлінь, які включають плани доходів і видатків районних управлінь, що є учасниками бюджетного процесу Пенсійного фонду.

Бюджетний процес є регламентованою законодавством діяльністю, пов'язаною зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів та планів доходів і видатків, їх виконанням та контролем за їх виконанням, складанням, розглядом та затвердженням звітів про виконання бюджетів та планів доходів і видатків, що складають бюджетну систему Пенсійного фонду.

Бюджетний період для всіх бюджетів, що складають бюджетну систему Пенсійного фонду, становить один календарний рік, який починається 01 січня кожного року і закінчується 31 грудня того самого року.

Показники бюджету Пенсійного фонду розробляються з урахуванням основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України, прогнозних розмірів державних соціальних гарантій на наступний рік та результатів аналізу виконання показників бюджету Пенсійного фонду за минулі бюджетні періоди.

При проведенні розрахунків власних надходжень використовуються дані щодо прогнозних надходжень коштів від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі - єдиний внесок), визначених центральним органом виконавчої влади, що формує податкову і

митну політику, спільно з Пенсійним фондом та фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Основними складовими бюджету Пенсійного фонду є дохідна та видаткова частини бюджету.

Доходи бюджету Пенсійного фонду класифікуються за такими основними групами [27]:

- власні надходження;
- кошти Державного бюджету України;

Доходи Пенсійного фонду мають цільове призначення і спрямовуються виключно на фінансування пенсійних виплат та інших виплат, які пов'язані із функціонуванням системи пенсійного забезпечення.

Видатки бюджету Пенсійного фонду класифікуються за такими основними групами [27]:

- видатки за рахунок власних надходжень;
- видатки за рахунок коштів Державного бюджету України;

З метою забезпечення складання проекту бюджету Пенсійного фонду розробляються заходи, якими визначаються основні організаційно-методичні засади бюджетного планування на наступний рік на рівні апарату Пенсійного фонду та головних управлінь.

Складання проекту бюджету Пенсійного фонду здійснюється на плановий бюджетний період.

На наступні за плановим два бюджетні періоди складається прогноз показників бюджету.

Обсяг надходжень від сплати єдиного внеску, що спрямовуються на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (далі - страхові внески), які надійдуть у плановому бюджетному періоді від платників (крім фізичних осіб - підприємців та членів сімей зазначених осіб, які беруть участь у провадженні такими суб'єктами підприємницької діяльності та не перебувають з ними у трудових відносинах) (далі - фізичні особи - підприємці), визначається з урахуванням:

- прогнозних обсягів витрат на оплату праці;
- чинних розмірів єдиного внеску та пропорцій його розподілу за видами загальнообов’язкового державного соціального страхування.

Відмітимо, що наразі в Україні ставка єдиного внеску становить 22% визначеної бази нарахування, при цьому частка відрахувань на пенсійне страхування від загальної суми єдиного внеску складає 85%. Тобто переважна частина єдиного внеску надходить в бюджет саме Пенсійного фонду.

При визначенні обсягу страхових внесків від фізичних осіб - підприємців використовуються дані щодо: чисельності фізичних осіб - підприємців з урахуванням її динаміки; фактичних надходжень за попередній рік; строків сплати єдиного внеску; зростання розмірів мінімальної заробітної плати протягом планового періоду.

Бюджет Пенсійного фонду України характеризується складною полікомпонентною структурою бюджетоутворюючих показників доходної і видаткової частин бюджету.

Враховуючи, що концептуально модель структури бюджету ПФУ уявляє собою матрицю, її можна представити у вигляді наступної формули:

$$ВН_{св} + Кдб + Кфн + Кфз + Кпсв = Пвн + Пдб + Пфн + Пфз + Ав, (2.1.)$$

де $ВН_{св}$ — обсяги страхових внесків у конкретному бюджетному році;

$Кдб$ — кошти на фінансування пенсій за рахунок державного бюджету;

$Кфн$ — кошти на фінансування пенсій за рахунок фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві;

$Кфз$ — кошти на фінансування пенсій за рахунок фонду соціального страхування на випадок безробіття;

$Кпсв$ — кошти на фінансування пенсій за рахунок загальнодержавного перерозподілу страхових внесків;

Псв — видатки на фінансування пенсій за рахунок власних надходжень страхових внесків;

Пдб — видатки на фінансування пенсій за рахунок коштів державного бюджету;

Пфн — видатки на фінансування пенсій за рахунок коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві;

Пфз — видатки на фінансування пенсій за рахунок коштів Фонду соціального страхування на випадок безробіття;

Ав — видатки на утримання апарату органів ПФУ.

Виходячи з загальновизначених засад бюджетоутворення, джерелами і базою для формування його показників є макроекономічні показники розвитку України, а також економічні, демографічні і інші визначальні характеристики об'єктів обліку, з урахуванням динаміки і тенденцій розвитку адміністративних територій. Прогнозування бюджету ПФУ здійснюється в розрізі близько двохсот показників по видах нарахувань і відрахувань відповідно джерел доходів або фінансування видатків на короткострокову і середньострокову перспективи.

Найбільша питома вага доходної частини бюджету приходить на страхові внески, втім структура характеру формування страхових зобов'язань будується за методологічно неоднорідною базою для нарахування і відрахування платежів та справляння нарахованих зобов'язань від суто фіскального або компенсаційного характеру до добровільного. Виходячи з наведеного можна зробити висновок, що процедура побудови і реалізації бюджетного процесу є трудомісткою для прогнозування і виконання.

2.2. Аналіз доходів і видатків Пенсійного фонду України

Одним з головних завдань державної фінансової політики є забезпечення достатнього рівня фінансових ресурсів Пенсійного фонду України та їх ефективного використання. Посилення ролі фінансових ресурсів системи державного пенсійного страхування є визначальною тенденцією процесу формування фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні.

На сучасному етапі система державного пенсійного страхування характеризується фінансовою нестабільністю та не забезпечує розмір пенсій відповідно до трудового внеску більшості громадян. Поряд з цим, реалізація механізмів державного пенсійного забезпечення не здійснюється в повній мірі відповідно до страхових принципів, принципів соціальної справедливості та соціального партнерства.

Актуальним у нинішніх умовах залишається питання забезпечення реальної фінансової стійкості державного Пенсійного фонду та ефективного управління його фінансовими ресурсами.

Зазначимо, що залучені доходи становлять велику частку бюджету Пенсійного фонду України, що є наслідком незбалансованості системи пенсійного забезпечення. Головними причинами такої ситуації є швидке збільшення кількості осіб пенсійного віку відносно економічно активного населення, повільні темпи зростання мінімальної заробітної плати, а також тіньова зайнятість, політична й економічна нестабільність у державі.

Відмітимо, що бюджет Пенсійного фонду на 2019 рік було затверджено Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2019 рік» від 16.01.2019 року №142 [34].

Доволі позитивна тенденція власних надходжень Пенсійного фонду України (далі – ПФУ) спостерігалася починаючи з 2017 року. Так, в 2019 році порівняно з 2017 роком їх питома вага зросла із 43,7% до 57,1%. Зокрема, кошти, надані Державним бюджетом України, в структурі доходів

ПФУ зменшилися із 55,7% в 2017 році до 42,4% в 2019 р. Така ситуація пояснюється, відповідно, збільшенням надходжень єдиного соціального внеску та їхньої частки в структурі доходів ПФУ. На рис. 2.1 зображено динаміку доходів і видатків Пенсійного фонду України за 2015-2019 роки.

Згідно даних рис. 2.1 можна бачити, що доходи і видатки Пенсійного фонду України постійно зростають. Так, в 2018 році вони склали 353,9 млрд. грн. До 2017 р. дохідна частина перевищувала видаткову частину бюджету ПФУ, проте це було спричинено покриттям дефіциту ПФУ коштами державного бюджету [7, 8, 9]. В 2018 році ситуація знову погіршилась та видатки в розмірі 358,6 млрд. грн. перевищили самі доходи ПФУ на 4,7 млрд. грн. [8].

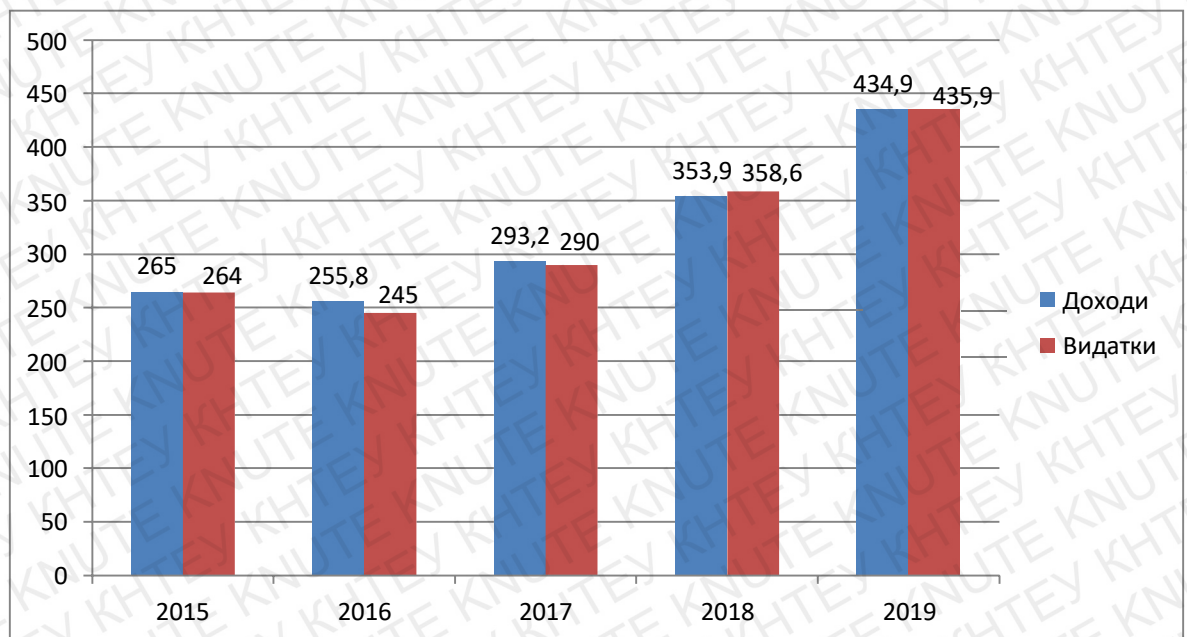

Рис. 2.1. Доходи і видатки Пенсійного фонду України

Джерело: Складено автором за даними [7, 8, 9]

Крім того, основну питому вагу у доходах ПФУ займають надходження від єдиного соціального внеску, розподіленого на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Частка коштів Державного бюджету в 2018-2019 рр. у загальних доходах ПФУ становила 55,6 та 42,4% відповідно. Так, на рис. 2.2 відображено структуру доходів ПФУ в 2016–2019 рр.

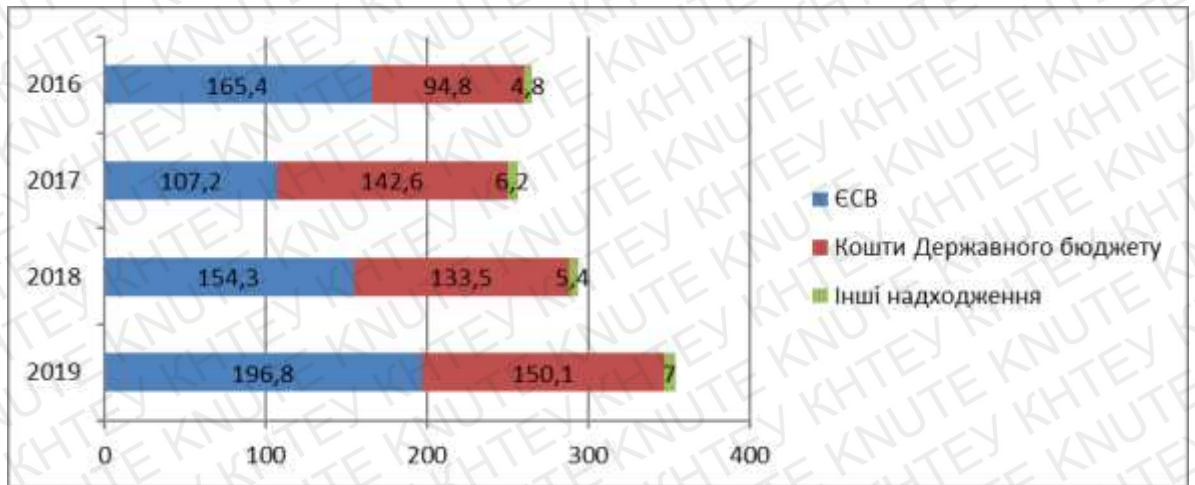

Рис. 2.2. Структура доходів Пенсійного фонду України у 2016-2019 рр.,
млрд грн

Джерело: Складено автором за даними [7, 8, 9]

Як можна бачити з рис. 2.2, у 2016–2018 рр. спостерігалась аналогічна із 2019 роком тенденція: в загальних доходах, а саме, у середньому 53% становлять надходження ЄСВ, близько 45% – кошти Державного бюджету та 2% – інші надходження.

В 2017 році надходження від ЄСВ порівняно із аналогічним показником попереднього року зменшились на 58,2 млрд грн, при тому кошти із ДБУ збільшились на майже 48 млрд грн. В 2018 р. порівняно із 2017 роком надходження від ЄСВ збільшились на 47 млрд грн, фінансування із Державного бюджету зменшилось на 9 млрд грн. В 2019 р. збільшилось як надходження від ЄСВ на 42,5 млрд грн, так й фінансування із ДБУ на 16,6 млрд грн. [9].

Відмітимо, що з 01.01.2020 р. Кабінет Міністрів України встановив нові пропорції розподілу єдиного соціального внеску між державними соціальними фондами. Так, на сьогодні ЄСВ розподіляється за основними напрямками загальнообов'язкового державного соціального страхування в наступних пропорціях (згідно Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», зі змінами № 786-ІХ від 14.07.2020) [32]: на випадок безробіття – 4,8058%; в зв'язку із

тимчасовою втратою працездатності та страхування від нещасного випадку на виробництві і професійного захворювання, що спричинили втрату працездатності – 9,5727%; на загальнообов’язкове державне пенсійне страхування (до солідарної системи) – 85,6215%. Планувалося, що зменшення ставки ЄСВ зменшить фіскальний тиск на платників податків, а також сприятиме виведенню заробітних плат «із тіні» і матиме наслідком збільшення бази оподаткування, яке дозволить отримувати надходження ЄСВ на достатньому рівні. Проте, сподівання уряду на те, що зниження ставки єдиного соціального внеску спонукає бізнес легалізувати фонд оплати праці не виправдались. І разом з тим, дефіцит фінансових ресурсів сфери державного соціального страхування, зокрема, Пенсійного фонду України, накладає додатковий тягар на державний бюджет, генеруючи залежність державних фінансів України від боргових ресурсів.

Таким чином, поточні доходи Пенсійного фонду охоплюють тільки близько 2/5 загальних витрат. Отже, збалансування бюджету Пенсійного фонду України виступає найбільш актуальною і гострою проблемою державного пенсійного страхування. А обсяг доходів впродовж останніх років є недостатнім для здійснення передбачених видатків, що призводить до перманентного дефіциту.

Дослідження стосовно пенсійних видатків зосереджується певним чином на аналізі визначальних факторів державних видатків. І фактори, які впливають на сам рівень витрат, можуть бути доволі різними. Приміром, К. Тобіра розробила модель, у якій залежною змінною були пенсійні витрати в відсотках від ВВП, а незалежними змінними були: коефіцієнт народжуваності, тривалість життя, фактичний вихід на пенсію. Інші вчені В. Пампель і О. Вільямсон проаналізували детермінанти державних витрат використовуючи як періодичні, так і міжнаціональні дані, які вони аналізували на основі теорії індустріалізму й теорії класів. Також А. Сапірі, використовуючи симуляційний аналіз, вивчав вплив демографії і зміни рівня

заробітної плати на пенсійні витрати. Р. Де ла Фуенте та Ж. Доменек теж розробили модель для прогнозування пенсійних видатків.

Аналіз видаткової частини бюджету ПФУ показав, що за останні чотири роки найвищий рівень видатків був характерний для 2019 року. І абсолютне зростання видаткової частини у 2019 р. порівняно із аналогічним показником 2018 р. становить 67,1 млрд грн, що пов'язано із зростанням видатків на пенсійні виплати на 23% і адміністративних видатків на майже 26%. Основну і вагому частку в видатках ПФУ становлять видатки на пенсійні виплати – в середньому 98% за проаналізований період 2016–2019 рр. (рис. 2.3) [7, 8, 9].

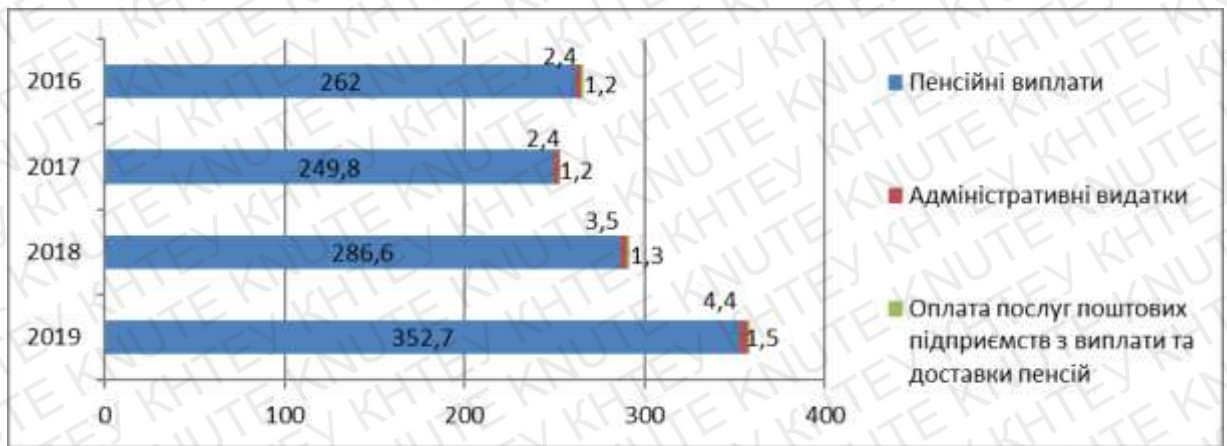

Рис. 2.3. Структура видатків Пенсійного фонду України в 2016–2019 рр., млрд грн

Джерело: Складено автором за даними [7, 8, 9]

Відмітимо, що у загальних видатках Пенсійного фонду на пенсійні виплати присутні наступні зміни. В 2017 році порівняно із показником попереднього року зменшення на 12,2 млрд грн, або 5%, а в 2018 і 2019 рр. збільшення на 36,8 та 66 млрд грн відповідно, або 15% і 23% [7, 8, 9].

Стосовно адміністративних витрат, то зміни порівняно із попереднім роком відбулись в 2018 і 2019 рр. – вони зросли на 1,1 і 1 млрд грн зокрема, або ж 45% і 26%.

Крім того, окремо виділяються і видатки на оплату послуг поштових підприємств із виплати й доставки пенсій, що мають незначну питому вагу (майже 0,5%) і майже не змінювались на протязі 2016–2019 рр. [7, 8, 9].

Протягом аналізованого періоду 2016–2019 рр. заборгованість із платежів до ПФУ здебільшого зростає за такими двома головними видами платежів: заборгованість зі сплати ЄСВ і заборгованість Державного бюджету із відшкодування пільгових пенсій.

Так, загальне зростання заборгованості із платежів до ПФУ у 2016–2019 рр. відображено на рис. 2.4.

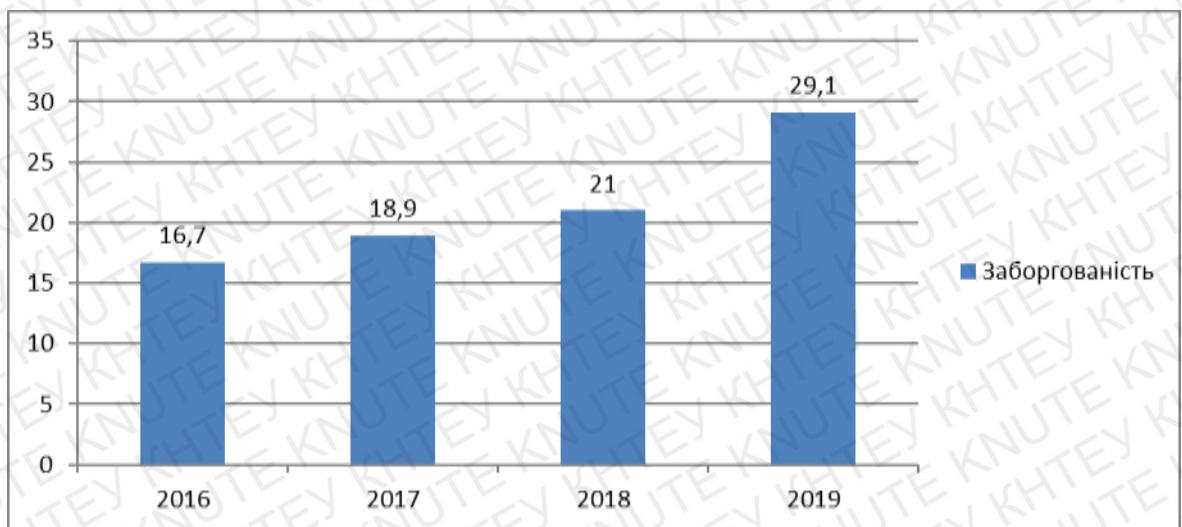

Рис. 2.4. Обсяг фінансової заборгованості із платежів до Пенсійного фонду, млрд грн

Джерело: Складено автором за даними [7, 8, 9]

В період 2016–2019 років загальна заборгованість із платежів до ПФУ зросла на 74%. І найбільший темп приросту був характерний для 2019 р. в порівнянні із 2018 р. і становив 38%, а темпи приросту заборгованості в 2017 р. стосовно 2016 р. та у 2018 році стосовно 2017 р. були нижчими й становили 11% та 13% відповідно [7, 8, 9].

Найбільшу частку у загальному рівні заборгованості із платежів до ПФУ становлять заборгованість із сплати ЄСВ (в середньому 43%) і заборгованість з відшкодування пільгових пенсій (в середньому близько 49%) (рис. 2.5). Також щорічні темпи зростання заборгованості із сплати

ЄСВ становили майже 15% в 2016–2018 рр., а в 2019 р. порівняно із 2018 р. спостерігалось найбільше зростання заборгованості із ЄСВ – майже 75% [9].

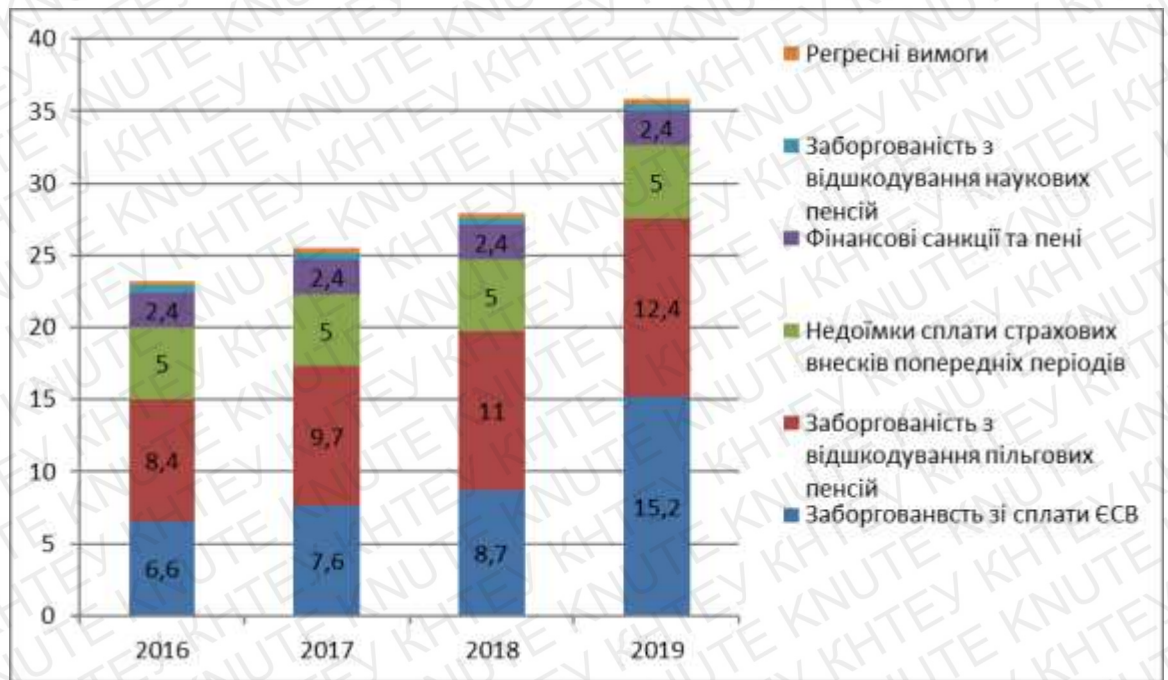

Рис. 2.5. Обсяги фінансової заборгованості із платежів до ПФУ, млрд грн

Джерело: Складено автором за даними [7, 8, 9]

Отже, як можна бачити з рис.2.5 темп зростання заборгованості із відшкодування пільгових пенсій в середньому за 2016–2019 роки становив 14%. Майже 25% заборгованості (в кожному році) – це борги підприємств, що перебувають на різноманітних стадіях банкрутства, і платників, в яких відсутні активи для звернення стягнення [7, 8, 9].

Водночас недоїмки із сплати страхових внесків попередніх періодів та фінансові санкції і пені становлять у середньому 5% і 2,4% відповідно в загальному обсязі заборгованості.

Стосовно інших типів заборгованостей – заборгованостей із відшкодування наукових пенсій і регресних вимог, то вони не мають значного впливу на динаміку, а їхня частка становить від 0,1 до 0,5% (рис. 2.5).

Структура видатків Пенсійного фонду України формується відповідно до структури джерел надходжень, а саме: видатки за рахунок власних надходжень та видатки за рахунок коштів Державного бюджету України. Відмітимо, що кошти Державного бюджету спрямовуються до доходної частини Пенсійного фонду з метою підтримки його фінансової бази.

Розглянемо динаміку структури видатків Пенсійного фонду за 2018-2019 роки з позиції джерел формування надходжень (рис.2.6).

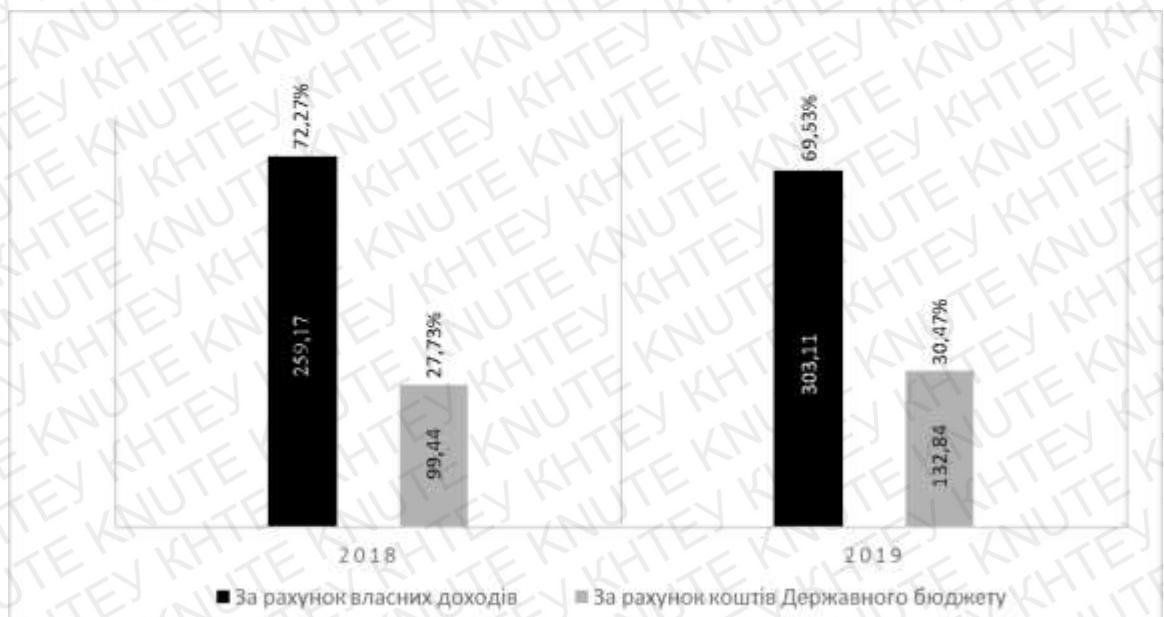

Рис.2.6. Структура видатків Пенсійного фонду України з позиції джерел формування надходжень за 2018 – 2019 роки, млрд грн [1, 2]

Джерело: Складено автором за даними [8, 9]

Слід зазначити, що частка фінансування видатків за рахунок власних доходів скоротилась з 72,27% до 69,53% (на 2,74% в.п.), а частка фінансування за рахунок коштів Державного бюджету, відповідно, зросла з 27,73% до 30,47%. Таке явище є негативним, адже вказує на те, що знизився рівень самофінансування видатків Пенсійного фонду і це вимагає додаткових витрат з державного бюджету.

Причиною цього, більшою мірою є невиконання запланованих показників фонду оплати праці, який виступає базою нарахування страхових внесків до Пенсійного фонду. Поряд з цим, в Україні існує тіньова

зайнятість, заробітна плата «в конвертах», що є основною перешкодою на шляху вирішення проблеми. Також слід відмітити, що роботодавці вдаються до мінімізації сплати обов'язкових відрахувань шляхом виплати офіційної заробітної плати на рівні мінімальної. Таким чином, Пенсійний фонд недоотримує запланованого обсягу власних доходів.

Відмітимо, фінансове забезпечення видатків Пенсійного фонду України найбільше спрямоване на виплату пенсій. У 2019 році Пенсійним фондом забезпечено виплату пенсій 11,3 млн громадян. Призначено 378,8 тис нових пенсій. Середній розмір пенсії протягом 2019 року зріс на 437 грн (16,5%) – з 2 646 грн на 1 січня 2019 року до 3 083 грн на 1 січня 2020 року.

На 1 січня 2020 року на обліку в пенсійному фонді України перебувало 11 334,7 тис пенсіонерів, що на 135,7 тис осіб менше порівняно зі станом на 1 січня 2019 року (рис. 2.7).

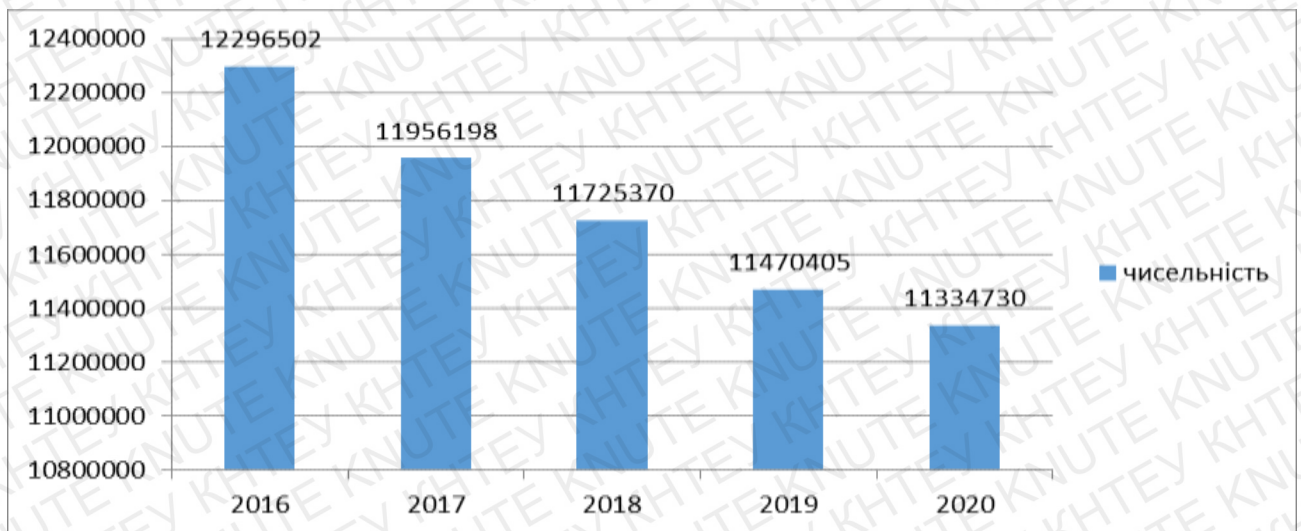

Рис. 2.7. Динаміка чисельності пенсіонерів в Україні, тис.осіб

Джерело: Складено автором за даними [7, 8, 9]

Середній розмір пенсії по Україні на 1 січня 2020 року становив 3082,98 грн, що на 437,32 грн, або 16,5%, більше, ніж у 2019 році. Мінімальна пенсія за віком зросла з 1 497 грн на 01.01.2019 р. до 1 638 грн на 01.01.2020 р.

За 2018 рік Пенсійним фондом України забезпечено виплату пенсій та грошової допомоги в повному обсязі по всіх регіонах України (за

виключенням Автономної Республіки Крим та непідконтрольних територій Донбасу).

У 2019 державною Аудиторською службою України проведено державний фінансовий аудит Пенсійного фонду України, за результатами якого встановлено чинники, які негативно впливають на формування доходів бюджету Пенсійного фонду України та призводять до виникнення дефіциту бюджету Пенсійного фонду України. До них належать:

1. Високий рівень тіньової економіки та неформальної зайнятості населення спричинюють недоотримання Пенсійним фондом України надходжень сум ЄСВ, розподілених на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, та є одним із чинників, які зумовлюють виникнення дефіциту бюджету Пенсійного фонду України.

2. Установлені законом обмеження максимальної бази нарахування єдиного внеску дають змогу страхувальникам ухилятися від сплати ЄСВ, що зумовлює недоотримання доходів Пенсійним фондом України.

3. Діюча система адміністрування ЄСВ є недосконалою, а відсутність дієвих заходів впливу на страхувальників за неповну та несвоєчасну сплату ЄСВ призводить до зростання заборгованості платників та є однією з причин дефіциту бюджету Пенсійного фонду України.

4. Невідшкодування підприємствами Пенсійному фонду України фактичних витрат на виплату та доставку пенсій, призначених особам, які працювали або працюють на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими і особливо важкими умовами праці за списком № 1 та на інших роботах із шкідливими і важкими умовами праці за списком № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затверджених Кабінетом Міністрів України, та за результатами атестації робочих місць, на посадах, що дають право на призначення пенсії за віком на пільгових умовах призводить до покриття цих витрат за рахунок коштів Пенсійного фонду України і є одним із чинників, які зумовлюють дефіцит бюджету Пенсійного фонду України.

Отже, актуальним наразі є питання погашення заборгованості зі сплати страхових внесків до Пенсійного фонду. Також варто зазначити, що аналіз використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду вказує на те, що пенсійна система України потребує подальших змін та продовження пенсійної реформи.

Вважаємо, що поєднання солідарного рівня пенсійної системи з її другим та третім рівнем, які становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення є ефективним засобом примноження пенсійних заощаджень громадян у майбутньому. Підтвердженням цьому слугує позитивний досвід розвинутих європейських країн в частині ефективного функціонування накопичувальних пенсійних систем.

Таким чином, можна стверджувати, що пенсійна система України потребує проведення подальших реформ. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку саме державна пенсійна система є головною ланкою у сфері соціального захисту населення, а відтак, вона має бути фінансово потужною. Тому своєчасне та в повній мірі наповнення бюджету Пенсійного фонду, прозорість нарахування державних пенсій є своєрідним індикатором очікувань і готовності громадян до співпраці з фондом та сприйняття і підтримки реформ, що покращать його діяльність.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

3.1. Світовий досвід фінансового забезпечення пенсійних систем

Системи пенсійного забезпечення зарубіжних країн пройшли доволі тривалий період еволюції до набуття ними свого сучасного вигляду. В сучасних умовах в світовій практиці виділяють такі три способи пенсійного забезпечення громадян: самостійне накопичення коштів; державне забезпечення (за рахунок податкового надходження); страхування (державне та приватне). Так, перший спосіб пенсійного забезпечення передбачає заощадження працюючими громадянами частини своїх доходів, накопичення ресурсів для їх подальшого використання після відходу від активної зайнятості. В другому випадку держава вже гарантує мінімальну величину пенсійної виплати для усіх громадян незалежно від розміру їх зарплати або ж обсягу сплачених страхових внесків. Велика частина потреби у коштах на ці виплати покривається за рахунок загального податкового надходження. І натомість страховий механізм пенсійного забезпечення передбачає більш чітку залежність між розмірами майбутньої пенсії і вже обсягом сплачених страхових внесків [44].

Сучасні системи пенсійного забезпечення, які функціонують у світовій практиці, суттєво різняться за принципами побудови, організаційними засадами функціонування; рівнем охоплення населення; правилами, що регламентують пенсійні внески та їхні виплати, тощо. Пенсійна система країни формується під впливом цілого комплексу чинників і залежить від рівня розвитку і стабільності економічної системи, менталітету населення, традицій, ступеня організованості найманих працівників тощо. При цьому відбувається перманентний процес трансформації національних пенсійних

систем та їхньої адаптації до нових реалій соціально-економічного розвитку та змін у демографічних процесах. Незважаючи на те що, за оцінками спеціалістів, нині у світі функціонує близько 270 модифікацій пенсійної системи, у цілому прийнято виділяти два базових підходи до її функціонування [49]:

– солідарний (pay-as you-go), який передбачає здійснення працівниками внесків до пенсійного фонду, за рахунок чого виплачуються пенсії нинішнім пенсіонерам. Солідарні (розподільчі) пенсійні системи володіють вагомими перевагами, а саме: немає необхідності накопичувати кошти, а пенсійні виплати можна розпочати без відтермінування; розміри пенсійних виплат не залежать від результату функціонування фінансового ринку та ефективності інвестиційної діяльності страховика; забезпечення соціальної справедливості та соціального захисту за рахунок перерозподілу доходів між верствами населення. Втім, головним недоліком солідарної моделі пенсійного страхування є її висока залежність від демографічних чинників та ситуації на ринку праці. В умовах скорочення чисельності зайнятості й збільшення кількості пенсіонерів підвищується ризик неспроможності цієї моделі пенсійного страхування забезпечити належне матеріальне забезпечення працюючих у старості;

– накопичувальний (funded), за яким кожен учасник системи відраховує певну суму з власного доходу на індивідуальний накопичувальний рахунок. Ці заощадження послідовно капіталізуються за рахунок інвестування, внаслідок чого формується ресурс, з якого виплачується пенсія працівнику після завершення його трудової діяльності. Таким чином, головною перевагою накопичувальних пенсійних систем є те, що поряд із вирішенням головного завдання – забезпечення громадян у старості, вони виступають механізмом мобілізації інвестицій в економіку країни та стимулювання економічного розвитку.

Проте недоліком накопичувальної пенсійної системи є її низька мобільність, оскільки управлінські рішення щодо коригування ставок і

порядку сплати страхових внесків практично не впливають на розміри пенсій нинішніх пенсіонерів і виявляють свою ефективність у майбутньому. Також накопичувальна складова пенсійної системи має високу вартість упровадження, яка з урахуванням необхідності компенсації нинішньому поколінню пенсіонерів може сягати до 60% ВВП [49].

Наразі ані солідарна, ані накопичувальна пенсійні системи у так званому «чистому» вигляді в світовій практиці не зустрічаються. Зазвичай, в кожній державі формується своя модель, що передбачає поєднання і солідарних, і накопичувальних принципів формування та використання ресурсів пенсійного страхування. Приміром, в багатьох країнах Європи основу сучасної пенсійної системи формує саме солідарна складова. Проте все більше держав, враховуючи всі ускладнення демографічної ситуації і відповідно деструктивний вплив солідарної системи на економіку, намагаються впроваджувати і елементи накопичувальної системи та стимулювати розвиток недержавного пенсійного страхування. В зв'язку з цим, в світовій практиці сформувалась деяка досить типова структура сучасної пенсійної системи, що передбачає поєднання таких трьох складових як обов'язкова солідарна підсистема, обов'язкова накопичувальна підсистема та добровільне страхування пенсій. Водночас провідна ідея побудови такої трірівневої пенсійної системи полягає у розподілі ризиків між її складовими, що пов'язані із змінами у демографічній ситуації та із певними коливаннями у економіці й на ринку капіталів. Саме це допомагає зробити пенсійну систему фінансово збалансованою і стійкою [49].

Так, дослідивши пенсійні системи розвинутих зарубіжних країн, можемо виділити наступні головні їхні риси (рис.3.1):

- співіснування обов'язкової та добровільної складових пенсійних систем, що взаємодоповнюють одна одну та дозволяють забезпечити належний рівень матеріального добробуту громадян після виходу на пенсію;
- сприяння розвитку недержавних пенсійних фондів із збереженням жорсткого контролю їх діяльності зі сторони країни. В деяких випадках уряд

здійснював управління ресурсами накопичувальної системи пенсійного страхування крізь спеціально уповноважену установу;

– деякий паритет в розподілі фіскального навантаження із сплати внесків на пенсійне страхування між роботодавцем та працюючим, і досить значний ступінь диференціації розміру страхових внесків в розрізі певних країн [44].

Рис. 3.1. Складові пенсійних систем окремих країн ЄС

Слід підкреслити, що більш високий тариф страхових внесків характерний для країн, які розвиваються (Індія, Китай, Бразилія, Аргентина), і деяких розвинутих країн, тоді як більшість провідних за ступенем економічного розвитку держав (США, Канада, Австралія, Японія, Люксембург, Німеччина, Франція та ін.) утримують ставку внесків на

пенсійне страхування (із врахуванням внесків до недержавних пенсійних фондів) на рівні, нижчому за український;

– активне використання парафіскальних інструментів для стимулювання працюючих громадян до участі у добровільному інвестуванні своїх коштів в недержавні пенсійні фонди. Здебільшого для цього використовуються податкові пільги під час сплати внесків на добровільне пенсійне страхування із доходу, який підлягає оподаткуванню особистим прибутковим податком;

– поступове підвищення пенсійного віку і розробка системи стимулів до більш пізнього виходу громадян на пенсію. Зазвичай відстрочення виходу на пенсію стимулюється її підвищенням (коефіцієнт підвищення становить 0,5–7,5% за додатковий рік роботи). Так, підставою для цього є як загальне підвищення середньої тривалості життя в країні, так і тривалості життя після виходу на пенсію;

– звуження масштабів накопичувальної складової пенсійної системи аж до повної відмови від її використання через її нестабільний фінансовий стан та негативний вплив на державний бюджет. Приміром, і Словаччині впровадження накопичувальної системи та спрямування до неї частини страхових внесків із солідарної складової призвело до виникнення значного дефіциту коштів на виплату пенсій теперішнім пенсіонерам. І для його покриття були задіяні ресурси Резервного фонду солідарності (акумулює внески у розмірі 4,75% від зарплати найманих працівників) й кошти від приватизації газотранспортної системи країни. Проте уряд нині вимушений покривати дефіцит коштів солідарної системи коштами державного бюджету.

Зростання частки пенсіонерів підвищує навантаження на пенсійні системи, і в основному заходи, вжиті країнами, спрямовані на скорочення витрат на пенсії та на параметричні реформи. Так, Чехія і Фінляндія скоротили індексацію пенсійних виплат, Франція змінила порядок індексації, а Греція і Бельгія – тимчасово її заморозили. Словаччина з 2017 р прив'язує індексацію до інфляції (раніше - до темпів і інфляції, і зростання зарплат),

такі ж правила діють у Швеції, Фінляндії, Португалії, Німеччини. У Туреччині індексація залежить від темпів ВВП. Люксембург буде індексувати пенсії, тільки якщо пенсійні доходи перевищать витрати [44].

За допомогою інформації, щодо різних країн світу можна зробити аналіз середньої пенсії та розміру прожиткового мінімуму України порівняно з розвинутими країнами Європи. (рис. 3.2).

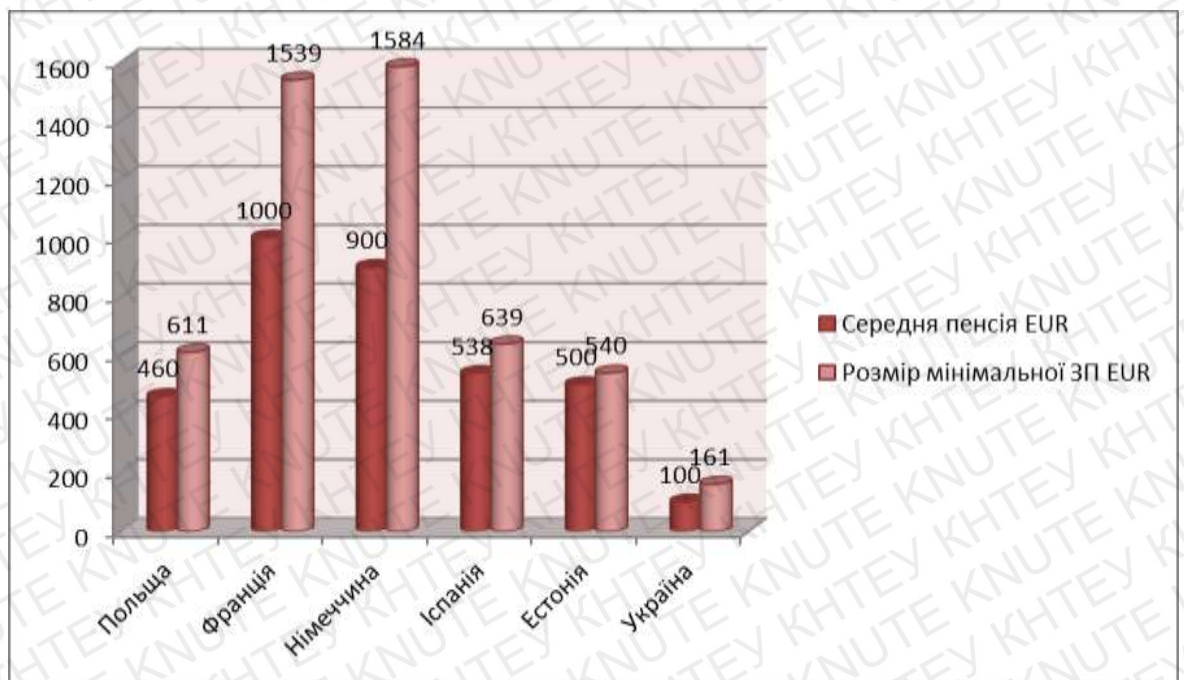

Рис. 3.2. Середня пенсія та розмір мінімальної ЗП в окремих країнах Європи та Україні в 2020 р., EUR

Таким чином, можна побачити, що найменший рівень середньої пенсії 460 EUR та мінімальної заробітної плати 611 EUR в Польщі. В Іспанії рівень мінімальної ЗП 639 EUR, а рівень середньої пенсії – 538 EUR. Майже в половину більше розмір мінімальної заробітної плати та пенсії в Німеччині та Франції. У Німеччині середня пенсія 900 EUR, а мінімальна ЗП 1584 EUR, а у Франції середня пенсія 1000 EUR, а мінімальна заробітна плата 1584 EUR. В Естонії, порівняно з іншими країнами, спостерігають найменшу диспропорцію між середньою пенсією та мінімальною заробітною платою.

Рівень середньої пенсії та мінімальної заробітної плати в Україні є суттєво нижчим, ніж в країнах Європи.

Можна стверджувати, що за час проведення пенсійного реформування в Україні не вдалося створити справедливої фінансово стійкої пенсійної системи. Чинна на сьогодні пенсійна система, навіть попри екстренні заходи, вжиті в 2014–2016 рр., не відповідає вимогам Міжнародної організації праці (МОП) та Європейської економічної хартії. Незадовільні підсумки пенсійних реформ є наслідком помилкової концепції проведення власне пенсійної реформи, несприятливих зовнішніх факторів, відсутності дієвих механізмів їхнього обліку.

Очевидним явищем є нестабільність та неефективність української моделі державного регулювання фінансового забезпечення пенсійної системи. Вона не відповідає вимогам сучасності та потребам пенсіонерів у сталому, надійному, адекватному доході в старості.

Вважаємо, що в Україні існує нагальна потреба в ефективних, інноваційних, управлінських заходах держави, котрі б стабілізували та гармонізували стан пенсійного забезпечення населення країни.

Зокрема, державою мають впроваджуватися заходи налагодження фінансового забезпечення державного пенсійної системи. По-перше, дана процедура вимагає визначення цілей, складання стратегічних планів та прогнозування, підготовки різних варіантів пенсійної політики. По-друге, слід прийняти політичне рішення, провести ефективну пенсійну політику у встановлені терміни, здійснювати неперервний моніторинг, аналіз та контроль запроваджених управлінських рішень. Наступним етапом є раціональне використання бюджетних коштів та коштів Пенсійного фонду і прозорість управлінських рішень. Обов'язковим є аналіз та оцінювання впливу впровадженої пенсійної політики на економічне та соціальне життя суспільства.

Сучасна пенсійна система покликана вирішити два рівновеликих завдання:

- 1) забезпечити виконання зобов'язань держави перед сьогоднішніми пенсіонерами, включаючи інфляційні ризики;
- 2) гарантувати економічно активному населенню рівень доходів для формування майбутніх пенсійних накопичень.

Отже, метою розвитку пенсійної системи України є досягнення оптимального співвідношення двох базових принципів – забезпечення соціальної справедливості і органічне включення в неї накопичувального елемента.

Отже, можна стверджувати, що у більшості розвинутих країн пенсійні системи базуються на розподільчих принципах. Втім, погіршення демографічної ситуації все ж змушує уряди до реформування солідарної складової та впровадження накопичувальної складової пенсійної системи, що дасть змогу забезпечити її фінансову стійкість на перспективу. Досить вагомим елементом реформ пенсійного страхування у країнах Заходу є теж активне стимулювання з боку держави розвитку недержавного пенсійного страхування за рахунок фіскально-бюджетних інструментів.

3.2. Розвиток системи формування та використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України

Пенсійна система України потребує подальших фундаментальних реформ. Адже стійкість фінансування пенсійної системи досягла критично низьких рівнів, що зумовлює необхідність значних змін. Значна кількість пенсіонерів призводить до високого рівня пенсійних витрат, навіть якщо такі пенсії є на доволі низькому рівні. Водночас демографічні тенденції спричиняють додатковий тиск на пенсійну систему в цілому.

Також зниження пенсійних виплат не є життєздатною альтернативою, адже це збільшить бідність серед пенсіонерів і зокрема спричинить соціальну напруженість в суспільстві. Саме тому пенсійне страхування виступає найважливішим напрямом соціальної політики країни.

На сьогодні в галузі пенсійного страхування України відбуваються значні зміни, які зачіпають в тому числі і питання пенсійної реформи й індексації виплат. Основними проблемами пенсійної системи є старіння населення, різноманітні економічні кризи й загалом погіршення показників макроекономіки.

Великої уваги вимагають питання формування доходів й видатків Пенсійного фонду України. Саме витрати бюджету на забезпечення пенсійних виплат зростають із кожним роком, що досить ускладнює бюджетні маневри, а також зумовлює високий ступінь залежності від нього Пенсійного фонду. І скільки ще зможе сам державний бюджет робити трансферти до Пенсійного фонду є питанням часу, і в умовах кризової економіки дана проблема є особливо гострою, адже держава для забезпечення пенсійних витрат повинна нарощувати податковий тиск на економіку й необґрунтовано знижувати індексацію пенсій.

Водночас рішення макроекономічних та демографічних проблем для забезпечення фінансової стійкості лежить в розробці цілого підходу, який буде ефективним в короткостроковій та довгостроковій перспективі, здатний без перебоїв працювати у періоди нестабільної економічної й демографічної ситуації а також надасть можливість управляти витратами бюджету Пенсійного фонду та державного бюджету із врахуванням ресурсних можливостей кожного, зменшить дефіцит бюджету Пенсійного фонду та загалом забезпечить гідну пенсію пенсіонерам.

Слушною є думка Н. Шевчук щодо запозичення для України європейського досвіду проведення пенсійної реформи в частині таких підходів та механізмів [52] :

- ґрунтовні підготовчі заходи щодо проведення пенсійної реформи;
- підвищення віку виходу на пенсію для працездатних громадян;
- збільшення кількості років сплати страхових внесків;
- скасування дострокового виходу на пенсію;
- зміна умов отримання державної пенсії;

- стимулювання громадян до участі у приватних пенсійних системах;
- сплата пенсійних внесків роботодавцем і працівником порівну;
- спрощення доступу до інформації про нарахування пенсії.

Аналіз вищезазначених заходів дозволяє стверджувати, що в Україні переважна більшість з них реалізована.

Поряд з цим, можна стверджувати, що сучасна державна політика пенсійного забезпечення України та напрями її реформування не повною мірою відповідають принципам стратегічного управління та критеріям країн із розвинутою ринковою економікою.

Дослідження зарубіжного досвіду розвитку систем пенсійного забезпечення дає змогу сформулювати пропозиції, реалізація яких дозволить підвищити ефективність функціонування національної пенсійної системи:

- практичне завершення структурної реформи, яка полягає в запровадженні другого рівня пенсійної системи – державного обов’язкового накопичувального страхування – та сприяє розвитку третього рівня пенсійної системи – недержавного пенсійного забезпечення.
- посилення державно-управлінського впливу на інституційну сферу пенсійного забезпечення: розвиток відповідної нормативно-правової бази для суб’єктів пенсійної реформи, посилення їхньої відповідальності, практичне забезпечення реалізації принципу паритетності представників усіх суб’єктів державного пенсійного забезпечення в процесі управління даною системою та ін.
- забезпечення коригування фінансово-економічних методів і важелів формування і розвитку пенсійної системи: розмірів пенсійних страхових внесків, правил індексації державних пенсій, обліку страхового стажу, умов формування і використання фінансових ресурсів системи тощо.

Слід зауважити, в Україні ефективність функціонування національної пенсійної системи залежить від можливостей одночасного використання всіх трьох її рівнів, передбачених вітчизняним пенсійним законодавством. На сьогодні практичне застосування мають тільки солідарна пенсійна система і

недержавне пенсійне забезпечення, які відповідно формують перший і третій її рівні. Другий рівень української пенсійної системи – обов'язкова накопичувальна пенсійна система ще не запроваджений, але відповідно до нових законодавчих документів у сфері пенсійного забезпечення найближчим часом планується використовуватися на практиці.

На даний час, в наукових колах, серед експертів, з боку держави, громадськості проводиться обговорення основних шляхів, механізмів, умов, особливостей його запровадження в країні. Серед комплексу питань, які необхідно вирішити, особливої актуальності набирають проблеми щодо захисту пенсійних активів учасників накопичувальних пенсійних програм. Враховуючи довгостроковий характер зберігання пенсійних активів другого і третього рівнів національної пенсійної системи, існує загроза для них бути знеціненими в результаті прояву інфляційних процесів або інших фінансових ризиків.

В розробці надійної системи захисту фінансових ресурсів накопичувальних пенсійних програм ключову роль повинна відігравати держава. Вона, через свої спеціалізовані фінансові інститути, має регулювати фінансові відносини в даній сфері, створити оптимальне правове поле для всіх суб'єктів системи пенсійного страхування, затвердити відповідні «правила гри» щодо інвестиційної діяльності в даній сфері [52].

Надаючи обов'язкового характеру другому рівню вітчизняної пенсійної системи держава повинна сприяти організації ефективної системи захисту його фінансових ресурсів. Комплекс заходів щодо захисту пенсійних активів другого і третього рівнів повинен формуватися через їх інвестування у фінансові інструменти фондового ринку і інші інвестиційні продукти. Відповідно до національного пенсійного законодавства [27] він має включати: державний контроль за збереженням і використанням пенсійних активів, формування інвестиційної політики щодо залучення фінансових ресурсів накопичувального пенсійного страхування на фондовий ринок, сприяння розвитку і розширенню потенціалу національного фондового

ринку, оприлюднення інформації про зміну вартості пенсійних активів і забезпечення системи звітності по них, регулювання розмірів винагород фінансовим інститутам, що обслуговують пенсійні активи. Гарантії захисту пенсійних накопичень з боку держави, на думку автора, повинні стати головним чинником підвищення довіри населення до накопичувального пенсійного страхування як на другому, так третьому рівнях вітчизняної пенсійної системи.

Особлива важлива роль в даній системі захисту відводиться державному контролю. Держава повинна через свої контролюючі органи регулювати діяльність всіх фінансових інститутів в системі накопичувального пенсійного страхування.

В сучасних умовах пенсійна система потребує такого фінансового механізму розвитку, який забезпечував би надійність, стабільність, ефективність її функціонування, відповідав на сучасні фінансові виклики і загрози.

Система пенсійного забезпечення органічно пов'язана із системою заробітної плати, податковою системою, політичною ситуацією в державі, станом ринку праці, демографічними проблемами в сьогоденні і її динаміки розвитку на майбутнє. На сьогодні ми можемо констатувати, що формування системи пенсійного забезпечення має слабкий зв'язок із зазначеними вище факторами, які багато в чому визначають якісні її характеристики – розміри страхових внесків, рівень пенсій, обсяг послуг з пенсійного забезпечення непрацездатного населення, і тому, побудова ефективної системи пенсійного забезпечення в Україні є складним завданням.

На наш погляд, у функціонуванні системи пенсійного забезпечення є ряд недоліків, які порушують її фінансову рівновагу:

- 1) наявність високого рівня у всіх сферах економіки тіньового ринку, що розширюється, незареєстровані форми зайнятості, неофіційні і невраховані виплати заробітної плати, що в підсумку знижує рівень соціальних гарантій для зайнятих у цій сфері працівників і істотно звужує (до

25-30%) економічні можливості для фінансування системи державного пенсійного забезпечення;

2) збереження архаїчних положень соціального законодавства, що консервують не страхові механізми придбання прав на пенсійне страхування, що породжує нездорові стимули ухилення працівниками і роботодавцями від законодавчо встановлених процедур оформлення трудових відносин і сплати в повному обсязі податків і страхових внесків;

3) наявність вкрай високої і невиправданої диференціації в системі заробітної плати і доходів населення в різних секторах економіки і регіонах країни, і при цьому не ув'язано із системою страхових відрахувань і всією системою соціального захисту, і є гальмом розвитку системи пенсійного страхування;

4) відсутність концептуально вивіреної системи управління пенсійним страхуванням у формі демократичних механізмів участі у всіх найважливіших процедурах прийняття рішень основних соціальних суб'єктів (повноважних представників працівників і роботодавців).

Поряд з цим, система пенсійного забезпечення є вразливою до різного виду ризиків, які мають місце в звичайних умовах соціально-економічного розвитку країни.

У цьому зв'язку, на наш погляд, необхідно розробити середньострокову програму дій (наприклад, на 3-5 років) з метою завершення в найближчі 5-8 років формування системи державного пенсійного страхування в Україні, та пов'язати її з реформами в системі заробітної плати, бюджетної та податкової системи. Така програма заходів дозволить забезпечити поступовість і послідовність в роботі державних органів влади, співтовариств, суб'єктів пенсійного страхування (представників працівників, роботодавців і страховиків).

Тому погоджуємося з думкою О. Пишуліної [49], що подальший розвиток пенсійної системи з урахуванням державних заходів підтримки має базуватися на наступному:

- забезпечувати пенсіонерам гідний рівень життя, а, не обмежуватись тільки завданням боротьби з бідністю;
- комплексно реформувати такі важливі для пенсійної системи розвитку складові, як система заробітної плати, ринок праці тощо;
- взаємоузгоджуватися з розвитком системи публічних фінансів, оподаткування, соціальної політики, тощо.

Стратегічний вектор розвитку пенсійної системи України на законодавчому рівні має бути визначеним як впровадження страхових принципів у функціонуванні пенсійної системи і становленні повноцінного пенсійного страхування в Україні.

Соціальне партнерство – перевіреним досвідом більшості розвинених країн механізм вирішення соціально-економічних проблем і регулювання протиріч між роботодавцями, працівниками і державою. По суті, соціальне партнерство відбиває історично обумовлений компроміс, виражає суспільну необхідність соціальної згоди як однієї з основних умов стабільності і прогресу.

Соціальне партнерство як результат взаємодії застрахованих осіб, роботодавців та держави допомагає збалансувати їх інтереси, виходячи з чого у сфері державного пенсійного забезпечення слід: дотримуватися базових законів, що регламентують правовідносини у сфері державного пенсійного забезпечення; сформувати механізм тристороннього (паритетного) адміністративного та фінансового управління коштами накопичувального рівня пенсійної системи (2 рівень – державний); створити відкриту інформаційну систему, яка б дозволяла усім платникам єдиного соціального внеску та одержувачам державних пенсій знати свої права та обов'язки, передбачала б перевірки накопичуваних страхових справ, а також сприяла б формуванню публічних та державних механізмів контролю за ефективністю управління фінансовими ресурсами Пенсійного фонду; визначити чіткі межі повноважень та відповідальності держави, роботодавців та застрахованих осіб у сфері державного пенсійного забезпечення.

Таким чином, розв'язання нагальних проблем розвитку системи державного пенсійного забезпечення на основі використання механізму соціального партнерства дозволить, перш за все, наблизити систему державного пенсійного забезпечення до потреб застрахованих осіб, що сприятиме підвищенню рівня їх соціального захисту, а також, в цілому, врахувати інтереси кожної із сторін соціального партнерства.

На нашу думку, подальші напрями розвитку фінансового забезпечення видатків Пенсійного фонду України мають бути наступними:

- збільшення фонду оплати праці, що виступає базою нарахування страхових внесків за рахунок детінізації доходів;
- встановлення лімітів для кількості працівників на підприємстві, які працюють не на повну ставку і підвищення рівня мінімальної заробітної плати;
- перерозподіл фіскального навантаження зі сплати страхових внесків від роботодавця до найманого працівника;
- збільшення кількості робочих місць для зростання чисельності працюючих;
- запровадження 2-го рівня пенсійної системи - обов'язкової накопичувальної системи державного пенсійного страхування.

Реалізація зазначених заходів дозволить покращити фінансовий стан Пенсійного фонду України та підвищити рівень соціального захисту отримувачів державних пенсій.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

У випускній кваліфікаційній роботі здійснено узагальнення теоретичних та практичних засад формування та використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України. За результатами проведених досліджень у роботі зроблено такі основні висновки.

По-перше, дослідження теоретичних засад державного пенсійного забезпечення показало, що страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання є важливою складовою фінансової системи країни та системи соціального захисту населення, зокрема. Даний соціальний інститут сприяє підвищенню стабільності в суспільстві та економіці.

По-друге, система державного пенсійного забезпечення, що функціонує в Україні ґрунтується на чинному законодавчо-нормативному забезпеченні, має відповідну мету, функції, принципи роботи. Фінансова діяльність Пенсійного фонду України направлена на забезпечення законодавчо встановленого рівня державних пенсій.

По-третє, результати проведеного аналізу стану формування та використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України дозволяють стверджувати, що переважну частку надходжень в доходах Пенсійного фонду складають надходження від страхових внесків, а саме, частка надходжень страхових внесків від єдиного соціального внеску. Проте протягом досліджуваного періоду (2016-2019 рр.) все ще високою є частка коштів Державного бюджету в доходах Пенсійного фонду, трохи більше 40% від усіх надходжень. Це вказує на те, що власні доходи Пенсійного фонду не дозволяють повністю профінансувати всі види державних пенсій на території України. А також, такий стан справ у фінансовій діяльності Пенсійного фонду говорить про те, що фонд має щорічний значний бюджетний дефіцит.

По-четверте, встановлено, що видатки Пенсійного фонду України мають високий показник питомої ваги у структурі ВВП країни – близько 10-13% протягом 2017-2019 рр.

Визначено, що переважну частку у бюджеті Пенсійного фонду складають видатки на фінансування державних пенсій. Наразі в Україні Пенсійний фонд фінансує три види пенсій: пенсія за віком, пенсія по інвалідності, пенсія по втраті годувальника. Пенсія для непрацездатних громадян є єдиним або головним джерелом засобів для їх існування.

Негативною є тенденція щодо повільного щорічного зростання розмірів державних пенсій (як мінімального так і середнього). Це в свою чергу свідчить про те, що рівень соціальної захищеності пенсіонерів в Україні є низьким.

По-п'яте, на основі аналізу пенсійних систем зарубіжних країн встановлено, що Україна вже почала використовувати позитивний досвід європейських країн і будувати вітчизняний фінансовий механізм пенсійного забезпечення, враховуючи такі основні засади: рівень життя населення, демографічну ситуацію в країні, інвестиційну складову і пенсійну політику держави, а також ресурси і можливості вітчизняної економіки на довготривалу перспективу.

По-шосте, обгрунтовано, що подальші напрями розвитку фінансового забезпечення видатків Пенсійного фонду України мають бути наступними: збільшення фонду оплати праці, що виступає базою нарахування страхових внесків за рахунок детінізації доходів; встановлення лімітів для кількості працівників на підприємстві, які працюють не на повну ставку і підвищення рівня мінімальної заробітної плати; перерозподіл фіскального навантаження зі сплати страхових внесків від роботодавця до найманого працівника; збільшення кількості робочих місць для зростання чисельності працюючих; запровадження 2-го рівня пенсійної системи - обов'язкової накопичувальної системи державного пенсійного страхування.

Реалізація зазначених заходів дозволить покращити фінансовий стан Пенсійного фонду України та підвищити рівень соціального захисту отримувачів державних пенсій.

По – сьоме, визначено, що подальший розвиток системи державного пенсійного страхування має відбуватись на основі постійного її вдосконалення в напрямі модернізації та осучаснення солідарного рівня пенсійної системи, активного запровадження другого рівня пенсійної системи та ефективного розвитку третього рівня пенсійної ситеми – недержавного пенсійного забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз доходів та видатків Пенсійного фонду України у 2019 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/analiz-dohodiv-ta-vydatkiv-pensijnoho-fondu-ukrayiny-u-2019-r.pdf>.
2. Верещак В. Механізми впровадження накопичувального складника в систему обов'язкового пенсійного страхування України // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2016. – Вип. 2. – С. 89-96.
3. Гринчишин І. М. Фінансовий механізм функціонування пенсійних фондів в Україні: проблемно-орієнтований аналіз // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2015. – Вип. 3. – С. 75-79.
4. Гудзь Ю.Ф., Янковський В.А. Механізм формування доходів Пенсійного фонду України: сутність та шляхи удосконалення // Інфраструктура ринку. – 2017. – Вип. 14. – С.275-281.
5. Жук О. Б. Фінансове забезпечення функціонування пенсійної системи України в умовах реформування економіки // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2017. – Вип.25(2). – С. 50-54.
6. Закірова С. Накопичувальна пенсійна система: міжнародний досвід і світова практика // Громадська думка про правотворення. – 2019. – № 9 (174). – С.3–11.
7. Звіт про роботу Пенсійного фонду України у 2017 році, бюджет, пріоритети діяльності та План роботи Фонду на 2018 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/32629-zvit-pro-rohttps-www-pfu-gov-ua>
8. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2018 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://www.pfu.gov.ua/1534465-zvit-pro-robotu-ta-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-u-2018-rotsi/>.

9. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2019 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/2121256-zvit-pro-robotu-ta-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-u-2019-rotsi/>

10. Звіт Рахункової палати України про результати аналізу формування та використання бюджету ПФУ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16727325>

11. Кириленко О. П. Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи: монографія / О. П. Кириленко, Б. С. Малиняк та ін. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 350 с.

12. Конституція України: Закон України від 28.06.1996р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

13. Концепція соціального забезпечення населення України: Постанова Верховної Ради України від 21.12.1993р. №3758-ХІІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3758-12>.

14. Кравченко М.В. Європейські підходи та механізми пенсійної реформи. - Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2015. - №5. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=849>.

15. Лаврук Н.А., Грендей Н.М. Сучасний стан та прогнозування надходжень до Пенсійного фонду України. // Економіка і суспільство. – 2017. – Вип.13. – С.1006-1011.

16. Мак Таггарт Г. Пенсійна реформа у постсоціалістичних країнах / Грег Мак Таггарт // Соціальна політика і соціальна робота. – 2011. - № 11. – С. 19-25.

17. Мартиненко Н. Розвиток пенсійної системи України: поняття та сутність / Н. Мартиненко // Державне управління та місцеве самоврядування. - 2017. - Вип. 3. - С. 55-61. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2017_3_10.
18. Мохова Ю.Л. Стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні / Ю. Л. Мохова, Н. О. Писаренко // [Електронний ресурс]. Молодий вчений. - 2018. - № 1(1). - С. 468-472. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_1%281%29__111.
19. Національна система загальнообов'язкового державного соціального страхування: сучасні проблеми та стратегія розвитку / під ред. Е. М. Лібанової; Ін-т демографії та соціол. дослідж. – К., 2006. – 178 с.
20. Овчаренко Я.І. Аналіз системи загальнообов'язкового пенсійного страхування [Електронний ресурс] / Я. І. Овчаренко // Ефективна економіка. – 2016. – № 4. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4927>.
21. Огляд основних підсумків роботи Пенсійного фонду України за 2018 рік // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/367997-oglyad-osnovnyh-pidsumkiv-roboty-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2018-rik/>.
22. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 № 16/98 – ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. - № 23. - Ст. 121.
23. Остапенко Л. Добровільна система у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування / Л. Остапенко // Праця і зарплата. – 2012. – № 20. – С. 6-7.
24. Пасхвер О. З пенсією по життю / О. Пасхвер // Дзеркало тижня. Україна. – 2014. – №8. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/finances/z-pensiyeyu-po-zhittyu-_.html

25. Пищуліна О. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. Світовий досвід та українські реалії / [О. Пищуліна, О. Коваль, Т. Бурлай] ; Центр Разумкова. - Київ : Заповіт, 2017. - 453 с.
26. Підсумки роботи Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/category>.
27. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
28. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2017 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 р. №17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/17-2017-%D0%BF>.
29. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2018 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 р. №8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8-2018-%D0%BF>.
30. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2019 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 січня 2019 р. №14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/14-2019-%D0%BF#Text>.
31. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 08.07.2011 р. №3668 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17>.
32. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. №2464 [Електронний ресурс]. – Доступний з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.
33. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 47-48. – Ст. 372.

34. Про Положення про Пенсійний фонд України: Указ Президента України: від 23 липня 2014 року № 280 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280-2014-%D0%BF>.

35. Ріппа М. Б. Державне пенсійне забезпечення в Україні та шляхи його розвитку: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / М. Б. Ріппа. – К., 2017. – 19 с.

36. Рудик В. К. Вплив демографічних факторів на запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування в Україні / В. К. Рудик // Фінанси України. - 2014. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=287158.

37. Рура І.В. Аналіз формування бюджету Пенсійного фонду України на регіональному рівні / І.В. Рура // Науковий вісник НЛТУ України. – 2019. – Вип. 22. – С. 258–262.

38. Сідельникова Л.П. Асиметрії формування ресурсів Пенсійного фонду України // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2016. – Вип. 18. Ч. 2. – С. 162-165.

39. Скіпенко Р.Е. Перспективи розвитку накопичувальної системи пенсійного забезпечення на сучасному етапі / Р.Е. Скіпенко // Актуальні проблеми сучасної юриспруденції. - 2016. - №3. - С. 74-77.

40. Сташкевич Н. М., Красільнікова К. В. Перспективи впровадження накопичувального рівня пенсійної системи України // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; Одеський національний економічний університет. – Одеса, 2018. – № 66 (2). – С. 223–231.

41. Стожок Л.Г. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування в системі соціальної політики: автореф. дис. канд. екон. наук : спец. 08.00.17 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Л. Г. Стожок. – К., 2017. – 20 с.

42. Ткачук І.М. Організація внутрішнього контролю в Пенсійних фондах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com/CCN/Econom>
43. Толуб'як В. Теоретико-організаційні основи реформування пенсійної системи України / В. Толуб'як // [Електронний ресурс] / Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. - 2009. - Вип. 3. - С. 240-248. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2009_3_31.
44. Толуб'як В.С., Горин В.П. Зарубіжний досвід пенсійних реформ: уроки та висновки для України // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип. 10. – С. 765-771.
45. Тополенко Н. М. Пенсійне страхування в контексті соціально-економічного розвитку // Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми та перспективи розвитку фінансів місцевого самоврядування в Україні» (25–26 квіт. 2017 р.). – Дніпропетровськ, 2017. – С.63–64.
46. Тулай О. І. Актуальні проблеми діяльності Пенсійного фонду України. // Проблеми економіки. – 2016. – № 1. – С.132-136.
47. Філоненко О.А. Механізми державного регулювання пенсійної системи в Україні / О. А. Філоненко // Вісник Академії митної служби України. Серія : Державне управління. - 2014. - № 2. - С. 114–119.
48. Фінанси пенсійного забезпечення: монографія / І.Я. Чугунов, О.В. Насібова. - Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. - 248 с.
49. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. Світовий досвід та українські реалії // [Електронний ресурс]. - [О. Пищуліна, О. Коваль, Т. Бурлай]; Центр Разумкова. - Київ: Заповіт, 2017. - 453 с. <http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSII.pdf>.
50. Хемій Г. Фінансова стійкість системи державного пенсійного страхування України / Г. Хемій // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2014. – Вип. 3. – С. 88-94.

51. Чугунов І.Я. Еволюція фінансового механізму пенсійного забезпечення / І.Я. Чугунов, О.В. Насібова // Вісник КНТЕУ. – 2016. – № 1. – С. 80–97.

52. Шевчук Н.В. Інноваційні підходи до вирішення проблем пенсійного забезпечення населення в Україні / Н.В. Шевчук // [Електронний ресурс] / Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. - 2014. - Вип. 4. - С. 329-336. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2014_4_42.

ДОДАТКИ

Додаток А

Генезис реформування пенсійної системи України [3, 16, 17]

Етап	Роки	Характеристика етапу
1	2	3
I етап	1991-1993 роки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Прийняття Закону України «Про пенсійне забезпечення». 2. Створення пенсійної системи України шляхом її виділення з бюджетів системи соціального страхування. 3. Розширення категорій пільгових пенсій.
II етап	1994-2000 роки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Створення персоніфікованого обліку для застрахованих осіб. 2. Формування недержавних пенсійних фондів. 3. Прийняті «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». 4. Схвалено «Основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні».
III етап	2001-2009 роки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Прийняті «Основні напрями реформування системи пенсійного забезпечення населення України». 2. Призначення пенсій на основі даних персоніфікованого обліку відомостей у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. 3. Прийнято Закони України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про недержавне пенсійне забезпечення». 4. Реформовано солідарний рівень пенсійної системи та створено третій рівень – система добровільного пенсійного забезпечення.
IV етап	2010-2016 роки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Набув чинності Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування». 2. Ухвалено Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», яким регламентувалося введення в дію накопичувального рівня системи пенсійного забезпечення, а також поступове підвищення пенсійного віку до 60 років для жінок.
V етап	з 2017 року	<ol style="list-style-type: none"> 1. Прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій», відповідно до якого: <ol style="list-style-type: none"> 1.1. Запроваджено єдині правила визначення розмірів пенсійних виплат, а також нового механізму індексації пенсій. 1.2. Встановлено гнучкий коридор пенсійного віку (60-65 років). 1.3. Запроваджено можливість компенсації відсутнього страхового стажу (не більше 5-ти років). 1.4. Скасовано особливі умови виходу на пенсію.

Додаток Б

**СТРУКТУРА НАДХОДЖЕННЯ КОШТІВ
ДО ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ
за січень-грудень 2019 року (оперативні дані) млн. грн.**

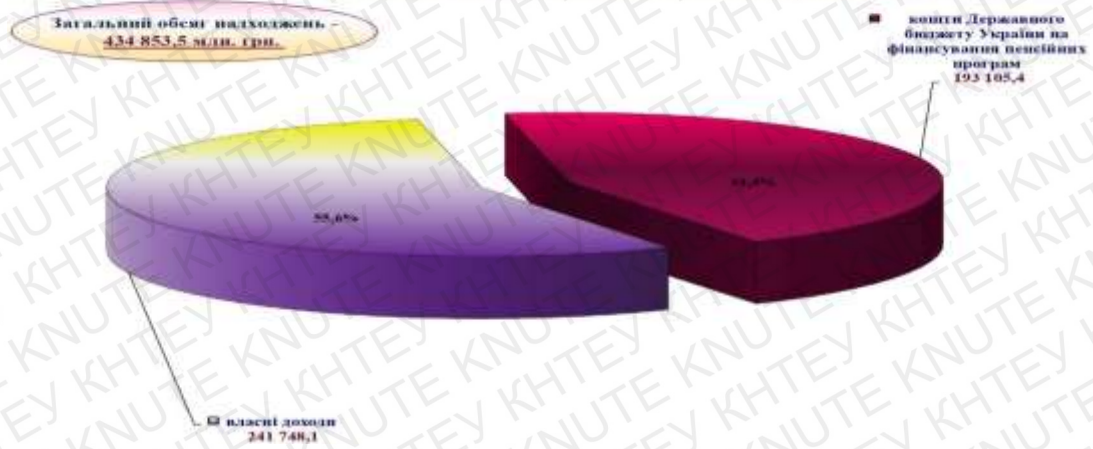

Рис.1. Структура надходження коштів до Пенсійного фонду України

**ВИДАТКИ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ
за січень-грудень 2019 року, млн. грн.(оперативні дані)**

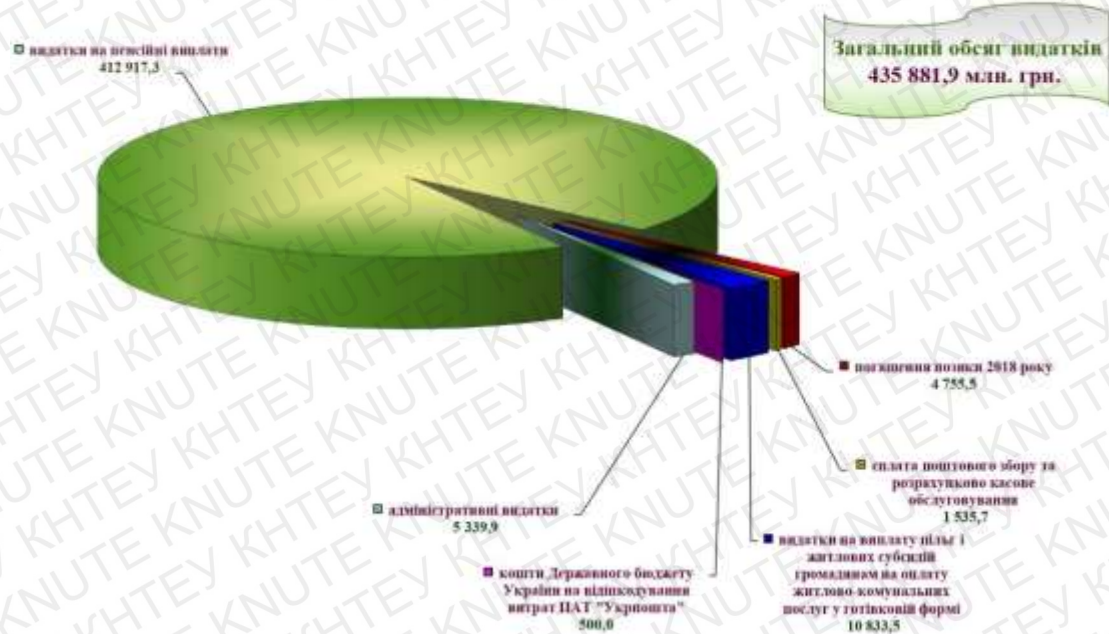

Рис.2. Видатки Пенсійного фонду України

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України // [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua.

Додаток В

Тарифи внесків на пенсійне страхування в окремих країнах світу*

Країна	Тарифи внесків, %			Країна	Тарифи внесків, %		
	Працівник	Роботодавець	Всього		Працівник	Роботодавець	Всього
Угорщина	10,0	24,0	34,0	Франція	9,8	11,45	21,25
Італія	9,19	23,81	33,0	Нідерланди	20,9	0,0	20,9
Бразилія	11,0	20,0	31,0	Туреччина	9,0	11,0	20,0
Іспанія	4,7	23,6	28,3	Польща	9,76	9,76	19,52
Чеська Республіка	6,5	21,5	28,0	Німеччина	9,5	9,5	18,9
Китай	8,0	20,0	28,0	Словаччина	4,0	14,0	18,0
Швейцарія	11,9	14,6	26,6	Японія	8,737	8,737	17,5
Фінляндія	7,05	17,75	24,8	Бельгія	7,5	8,9	16,4
Словенія	15,5	8,9	24,4	Люксембург	8,0	8,0	16,0
Індія	12,0	12,0	24,0	Данія	0,54	12,82	13,4
Аргентина	11,0	12,7	23,7	США	4,2	6,2	10,4
Швеція	7,0	15,9	22,9	Канада	4,95	4,95	9,9
Австрія	10,3	12,6	22,8	Австралія	0,0	9,5	9,5
ЄС-27	8,0	14,6	22,6	Південна Корея	4,5	4,5	9,0
Україна	0,0	22,0	22,0	Нова Зеландія	3,0	3,0	6,0

*з урахуванням внесків до недержавної складової пенсійної системи

Джерело: Складено автором за даними: Pensions at a Glance 2015: OECD and G20 indicators [Електронний ресурс] // OECD Pension Policy Notes and Reviews. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://oecd.org/els/public-pensions/oecd-pensions-at-a-glance-19991363.html>.